

El valor patrimonial de l'arqueologia

RAMON TEN CARNÉ

Cap del Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura

La tasca de gestió patrimonial és un element clau, tant per a les administracions públiques com per a les entitats privades que tenen per objectiu el patrimoni cultural. És important tenir clares les bases en les quals es fonamenta aquesta gestió, per quins motius es fa i per a qui.

S'han de tenir presents els conceptes generals per entendre els resultats de les intervencions arqueològiques i per què es protegeix o s'adequa per a la visita o s'autoritza la realització d'un projecte d'obra pública o es decideix el dipòsit dels béns culturals en un museu.

Per poder entrar en la valoració patrimonial necessitem definir el concepte de patrimoni.

- Segons la Conferència Mundial sobre polítiques culturals de la UNESCO (Mèxic, 1982):

«El Patrimoni Cultural d'un poble comprèn les obres dels seus artistes, arquitectes, músics, escriptors i savis, així com les creacions anònimes, sorgides de l'ànima popular i el conjunt de valors que donen un sentit a la vida, és a dir, les obres materials i immaterials que expressen la creativitat d'aquest poble, la llengua, els ritus, les creences, els llocs i monuments històrics, la literatura, les obres d'art, els arxius i biblioteques».

- Pel Consell d'Europa, «el patrimoni és tot testimoni de qualsevol naturalesa, capaç d'il·luminar el passat de la humanitat». Es tracta de restituir tots els aspectes de la vida de les persones en un moment donat de la seva vida.

No s'ha de confondre el patrimoni declarat i legalment o expressament protegit, del conjunt del patrimoni, que abasta molt més i que s'ha de salvaguardar també.

- Segons la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català: «El patrimoni cultural és un dels testimonis fonamentals de la trajectòria històrica i d'identitat d'una col·lectivitat nacional. Els béns que l'integren constitueixen una herència insubstituïble que cal transmetre en les millors condicions a les generacions futures. La protecció, la conservació, l'acreixement, la investigació i la difusió del coneixement del patrimoni cultural és una de les obligacions fonamentals que tenen els poders públics.» La mateixa llei, parteix d'un concepte ampli del patrimoni cultural de Catalunya, que inclou el patrimoni moble, el patrimoni immoble i el patrimoni immaterial si-guin de titularitat pública o privada i les manifestacions de la cultura tradicional o popular.

La Llei 16/1985, afegeix «que els béns es converteixen en patrimonials a causa de la funció social que compleixen i que els ciutadans revaloritzen».

Els béns han de revertir a la societat, sinó no tenen sentit. S'han de contemplar les obres que són herència de la capacitat col·lectiva d'un poble i gaudir-ne.

- El patrimoni és un espai de temps llarg, s'ha de tenir present, quan s'actua en un monument o obra, que aquest durarà més que qui hi intervé.
- Un bé cultural, tant moble com immoble, si no és freqüentat o vist, perd part de la seva essència i, per tant, del seu valor cultural i educatiu.
- S'ha de tenir clar que un bé cultural, és poca cosa per si mateix, sense comptar amb el seu entorn, paisatge, lloc, societat que el va veure néixer.
- Hem de tenir present que molts béns culturals, a més dels valors d'exhibició que tenen, també tenen un valor funcional que és aquell pel qual van ser creats i que si el perden, desapareix el seu valor patrimonial.

No hem de fer del patrimoni un ésser mort que s'exhibeix darrere d'un aparador o que trepitgem constantment sense entendre'l, però que ens emportem a casa com un *souvenir* que no serveix per a res, en lloc d'endur-se de record el seu valor pel qual fou creat.

- La Convenció del Patrimoni Mundial ha anat marcant les pautes sobre els criteris de rehabilitació, conservació i gestió del patrimoni cultural en una anàlisi crítica constant dels seus propis resultats.

La conservació i vivència del patrimoni va més enllà de la catalogació, és bàsica la gestió i recuperació de l'entorn per a la seva correcta conservació en un futur.

- Actualment s'entén el patrimoni cultural en un sentit ampli, i abraça tots els signes que documenten les activitats humanes al llarg del temps. S'ha de tenir present que el *patrimoni cultural és un dels recursos no renovables del món*.

L'objectiu de la conservació és salvaguardar la qualitat i els valors del bé, protegir la seva essència i assegurar la seva integritat per les generacions futures.

El comportament emocional d'un bé és el que fa moltes vegades afavorir la seva conservació.

Característiques del Patrimoni Cultural

- a) El patrimoni és viu i, per tant, té futur.
- b) El patrimoni és un recurs cultural i, per tant, econòmic, no l'hem de veure com una càrrega, sinó com un capital font de llocs de treball.
- c) La conservació del patrimoni és cara, però és necessària i pot ser rendible.
- d) El patrimoni no ha de ser condemnat a la destrucció encara que el seu estat de conservació estigui malament. Al Japó, per exemple, ens ha arribat fins a nosaltres, patrimoni de l'any 1000 o anterior, refent-lo, acuradament, cada cert temps, atès el material de què estava fet. No tot el patrimoni està fet dels mateixos materials i, això, ens ha de fer reflexionar sobre les premisses de restauració occidentals.

És important no perdre la identitat i les seves senyes. Aquest patrimoni viu, encara que «canviat de certa manera» ens fa saber on som i on anem i ens «educa» que és el que interessa a la fi.

NORMES INTERNACIONALS PER AL PATRIMONI CULTURAL

La UNESCO per garantir la preservació del patrimoni mundial, té tractats multilaterals per fomentar la protecció d'aquest patrimoni cultural tangible:

- a) Conveni per a la protecció de la propietat cultural en cas de conflicte armat (Conveni de l'Haia, 1954) i el seu protocol.
- b) El conveni sobre els mitjans per prohibir i impedir la importació, exportació i transferència il·lícites de la titularitat de propietat cultural (1970).
- c) El Conveni relatiu a la Protecció del Patrimoni Cultural i Natural Mundial (1972).

Les recomanacions de la UNESCO solen tenir influència i en el cas de la Recomanació sobre principis internacionals aplicables a les excavacions arqueològiques (1956) ha estat base de les legislacions nacionals.

El conveni de l'Haia, l'han subscrit noranta estats membres, el conveni sobre tràfic il·lícit, vuitanta-set estats i el de Patrimoni Mundial, cent quaranta-vuit estats. Hi ha trenta-sis països que no formen part de cap conveni sobre patrimoni cultural.

El sentit comú diu que, en primera instància, l'estat on està situat el patrimoni pot impedir més fàcilment el dany al seu patrimoni cultural. Però com que no tots poden, s'ha de fomentar la cooperació internacional per ajudar-los.

Per a la UNESCO constitueix una tasca fonamental demostrar que el patrimoni

llegat per les civilitzacions passades o extingides, és valorat per tota la humanitat i s'ha de conservar tan intacte com sigui possible per a les generacions futures.

S'ha de vigilar amb els conceptes de patrimoni mundial, ja que hi ha qui interpreta que el fet que una obra sigui declarada patrimoni cultural de tota la humanitat, justifica un comerç internacional ampli d'aquesta obra cap a museus, marxants, col·leccionistes, i malinterpreta el concepte de benefici públic de cara al futur. (Informe Mundial de la Cultura, UNESCO 1998).

- La convenció sobre la protecció del patrimoni mundial cultural i natural, 1972 diu que «el patrimoni cultural i natural està cada cop més amenaçat i que el deteriorament o desaparició d'un bé constitueix un empobriment del patrimoni dels pobles.»
- L'acció de la UNESCO és d'assistència col·lectiva sense reemplaçar l'acció de l'Estat.

Es considera patrimoni cultural en aquesta Convenció, els monuments, entre ells els elements o estructures de caràcter arqueològic, «i patrimoni natural» els monuments naturals constituïts per formacions físiques o biològiques i les formacions geològiques.

Per tal de garantir una protecció i conservació eficaç i una revaloració, cada estat part:

- a) Adoptarà una política que atribueixi al patrimoni cultural una funció col·lectiva.
- b) Crearà els serveis de protecció, conservació i revaloració, amb el personal i els mitjans adequats.
- c) Desenvoluparà els estudis i la investigació científica i tècnica per afrontar els perills que amenacen aquest patrimoni.
- d) Prendrà mesures jurídiques, administratives, científiques, tècniques i financeres per identificar, protegir, conservar, rehabilitar, revalorar tot aquest patrimoni.
- e) Formarà personal en aquestes matèries.

I ho ha de fer amb el seu propi esforç i amb el màxim de recursos de què disposi i si és necessari amb l'assistència i cooperació internacionals.

El Consell d'Europa va proposar una classificació per prioritats:

- a) Béns amb utilització essencialment cultural i poc susceptibles de rendibilització (restes de castells, muralles, jaciments arqueològics).
- b) Béns amb utilització cultural però rendibilitzables en cert punt (palaus, cases, jardins històrics, conjunts).
- c) Béns amb valor històric o cultural amb utilització fàcil per a altres usos.

La intervenció que el Consell proposava des d'un punt de vista financer era de finançament estatal per al punt **a)**, i finançament privat, per al **c)**, basat en el fet que l'Estat és «garant» de la conservació, la promoció i l'acreciment del patrimoni, i que aquest és un bé social i com a tal incumbeix tota la societat. Per tant, la contribució econòmica no ha de ser només pública, sinó de tots els estaments socials.

EL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC

Segons la Llei 9/93, del patrimoni cultural català, «el patrimoni arqueològic l'integren els béns mobles i immobles de caràcter històric per a l'estudi dels quals cal utilitzar metodologia arqueològica. També, els elements geològics i paleontològics relacionats amb l'ésser humà i amb els seus orígens i antecedents.»

Per fer conèixer aquest patrimoni arqueològic utilitzem, entre altres recursos, els jaciments visitables i parcs arqueològics i els museus amb contingut històric i arqueològic.

Els Museus d'Arqueologia de Catalunya mostra permanentment els vestigis, fonamentalment de caràcter arqueològic que, des de l'aparició de l'home, il·lustren l'evolució cultural de l'entorn, es vertebrava per llei per tot el territori català i fomenta els programes per difondre aquest patrimoni coordinadament amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i amb les diferents institucions museístiques del país.

El patrimoni arqueològic moltes vegades no es veu i, sovint, per no dir sempre es presenta per a molts sectors de la societat, com inoportú i enfrontat i contraposat al creixement, el desenvolupament i la modernitat.

Vivim en una societat que només buida el subsòl? No en treu rendiment?

Què hem de fer per connectar el passat amb el present i amb el futur?

Cada lloc té la seva pròpia identitat, que l'arqueologia ajuda a definir.

Per fixar i controlar aquest patrimoni, a Catalunya tenim els següents elements: les comissions territorials de Patrimoni Cultural, el Consell Assessor del Patrimoni Cultural, la Junta de Valoració i Qualificació de Béns Mobles, la Junta de Museus de Catalunya, les corporacions locals amb els plans especials de catàleg i la declaració de béns culturals d'interès local, la Comissió d'Urbanisme, la Comissió d'Avaluació d'Impacte Ambiental, les diferents unitats de l'administració.

Els urbanistes i arquitectes no veuen moltes vegades els resultats arqueològics com són, pel que representen, sinó que només hi veuen l'element estètic que adorna un projecte.

El concepte de patrimoni arqueològic ja en la mateixa llei és molt més ampli que altres tipus de patrimoni i fins i tot protegeix d'alguna manera el que encara no es coneix o no s'ha excavat i potser tan sols s'intueix.

En un principi només es conservaven els monuments i els materials artístics procedents de les excavacions i, després, tots els estris, i això es considerava el patrimoni.

Avui, es custodien, estudien i analitzen les restes, i això, també és patrimoni, perquè ens configura la vida dels nostres avantpassats i la història de la humanitat.

Existeix una dimensió social de la ciència i un mandat ètic a favor de la divulgació del coneixement del patrimoni històric, representat aquí pel patrimoni arqueològic i que no és suficient *conservar per conservar*.

Les obres o monuments s'han d'observar per la bellesa o emoció que desprenen, però no solament per això, sinó pel que ells ens expliquen.

El valor patrimonial en arqueologia és canviant, no sempre es té el mateix, i en la seva conservació es parteix de llistes o inventaris oberfts, que s'incrementen i decreixen constantment.

El valor patrimonial de l'arqueologia on acaba?

Aquest valor persisteix, no n'hi ha prou de tenir pedres aparcades i admirades, aquestes pedres han d'explicar quelcom, no solament s'han d'interpretar, han de parlar elles i han de viure.

Té un sentit un museu que ens ofereixi per separat les coses?

Ens ha d'oferir maneres de vida i de pensar, ens ha de reconstruir el passat a través del que s'ha trobat i del que s'ha deduït d'ell.

No és suficient amb l'ordenament urbà que incideix sobre el creixement de carrers, cases, polígons i parcs.

La *difusió del fet patrimonial* no deixa de ser un fet educatiu i crec que com a tal s'ha de tractar també.

Tant en l'educació com en la cultura tenim que les polítiques respectives són criticades per raons economicofinanceres.

Si estimem realment el patrimoni cultural no ens podem deixar vèncer per les teories estrictament economicistes i de rendibilitat.

Aquí entra l'aplicació del concepte d'aprenentatge. Al llarg de la vida apareix com una de les claus d'accés al segle XXI. Respon al repte d'un món que canvia i que tot ho enfoca d'una manera global.

Cadascú ha d'aprendre a aprendre

S'ha d'aprendre a saber: tenint en compte els ràpids canvis generats pel progrés científic i les noves formes de l'activitat econòmica i social, cal una cultura general que constitueix el passaport per a una educació permanent.

L'informe Delors del 1996, diu que l'educació és un bé col·lectiu que ha d'estar a l'abast de tothom.

L'educació global la podem analitzar a partir de dos criteris o visions diferenciades:

a) La Comissió Internacional sobre l'Educació per al segle XXI, presidida per Jacques Delors, que emet un informe per a la UNESCO que es titula: «Educació: hi ha un tresor amagat a dins».1996.

b) L'Informe del Banc Mundial sobre prioritats i estratègies de l'educació. 1995.

Els punts de vista que es desprenen de la seva anàlisi són molts diferents.

L'EDUCACIÓ

INFORME DELORS	INFORME BANC MUNDIAL
Anàlisi basada en una visió global i concepte ampli d'educació.	Anàlisi basada en la rendibilitat de l'esforç educacional. Valora la força de l'economia i del mercat.
L'ensenyament ha d'ésser diversificat i no estandarditzat.	L'ensenyament ha d'ésser homogeni.
L'educació és un dret i la base del desenvolupament i realització personal al llarg de tota la vida.	L'educació és una inversió.
L'educació és un fi en si mateix.	L'educació és un mitjà.
L'educació constitueix un bé col·lectiu que ha d'estar a l'abast de tothom i no pot ser regulat per les lleis de mercat.	L'educació es regula amb relació a l'oferta i la demanda.

A part de ser el que han fet els nostres avantpassats, el patrimoni cultural necessita que se li reconegui un valor i que hi tinguem una responsabilitat envers ell i, per tant, que el conservem.

Per què agrada un patrimoni concret?

- per distingir-se dels altres
- per manifestar el bon gust
- per nostàlgia
- per les arrels
- per treure'n profit

És necessari saber aprofitar aquests punts i explotar-los per trobar el públic adequat al producte que volem oferir.

Hem de tenir present que aquests aspectes són canviants i que hi ha modes i estètiques.

Com s'inserirà el patrimoni cultural dins dels comportaments de consum futurs?

Perquè un bé patrimonial atragui, ha d'ésser fàcil de reconèixer i fàcil de delimitar.

Amb aquesta premissa, està clar, doncs, que el patrimoni s'ha d'escenificar d'al-

guna manera. Tots els béns patrimonials i la seva escenificació s'han de poder individualitzar, personalitzar i diferenciar dels altres, sinó la gent no n'identifica cap i perd l'interès.

L'èxit rau a situar els béns patrimonials en una bona posició dins del mercat.

Les administracions han de tenir molt present quin és el patrimoni cultural de la seva àrea, molts documents administratius o planejaments urbanístics no acaben d'abordar amb força aquest tema.

És clar que hi ha qui rebutja aquest patrimoni, perquè afecta moltes vegades interessos seus, com si els interessos patrimonials de la cultura no anessin amb ells. Encara que moltes d'aquestes persones són consumidores patrimonials.

Caldria canviar el concepte o la mentalitat que hi ha actualment segons els quals un bé cultural apareix en el planejament urbanístic com un lloc que no es pot aprofitar urbanísticament.

D'aquesta manera segueix essent el patrimoni i en especial el patrimoni arqueològic, l'espina de l'urbanisme i, per tant, sempre segons certes fonts del desenvolupament econòmic, un dels índexs de creixement homologats internacionalment, és certament «l'increment constructiu i d'ocupació del sòl».

Quina serà l'actitud de la societat de demà davant del patrimoni cultural?

Pel que sembla, la gent cada vegada s'interessa més pel patrimoni cultural i pel turisme cultural, i això continuarà creixent. Aquest fet comportarà més inversió en aquest patrimoni.

Què passarà amb el patrimoni mundial, serem capaços de preservar-lo? La UNESCO, de moment no ho ha aconseguit. Un dels punts difícils dins d'aquesta promoció del patrimoni mundial són els problemes que planteja l'increment dels visitants en els llocs patrimonials i, en concret, en els llocs que formen part de la llista de patrimoni mundial de la UNESCO.

Moltes vegades la conservació del passat no és imparcial, sinó selectiva i ideològica: Guardem el que ens interessa.

El patrimoni està condemnat si es deixa sota les lleis de mercat. Conservem tot el que s'hauria de conservar? O simplement això depèn del lloc o de qui hi té interessos o interès? Quins criteris s'utilitzen, si és que se n'utilitzen?

Tot el patrimoni s'ha de conservar? O bé d'un cert patrimoni, un cop estudiat i catalogat, ens en podem desprendre? El que és clar, és que en una ciutat antiga, per exemple, hem de tenir els suficients elements per poder explicar-la i que la gent l'entengui.

Hem de preservar un element solt o deslligat que no explica res i que mai no ho explicarà? No és molt més fàcil a vegades que s'entengui aquest bé en globalitat que el fet de tenir un mur aïllat i perdut?

Creiem que l'adaptabilitat és millor que el conservadorisme mal entès.

Hem de veure la importància que prenen les associacions protectores de tot tipus de patrimoni i que el revaloren.

Les associacions poden conscienciar els polítics que en la preservació del patrimoni no sols és important l'aspecte financer o econòmic, sinó que hi és essencial

l'aspecte humà i cultural que passa per una bona planificació global prèvia de tot projecte.

El patrimoni acostuma a estar repartit i representa una solució per a les zones menys afavorides econòmicament. La diversificació dels recursos, la mobilitat i l'augment del temps d'oci, així com l'increment de l'ensenyament, són aspectes que no s'han d'oblidar. Ajuden a la sostenibilitat del territori. El patrimoni cultural produeix recursos directes, però també molts d'indirectes.

A part, però, dels interessos generats, contribueix a fer atractiu un lloc o una zona, incita a fer activitats, ajuda a fer que creixi el marc general de vida i afavoreix l'entorn i les activitats culturals diverses. És un factor dinamitzador social i d'obertura a l'exterior.

És necessari saber què volem explicar i per a qui.

Fa falta trobar estratègies de comunicació que ens facilitin una imatge de marca del patrimoni cultural.

El patrimoni, a més de conservar-lo i presentar-lo, s'ha d'animar. La societat és dinàmica, per tant, el patrimoni ha de ser dinàmic també.

S'ha d'evitar la mala qualitat i la vulgaritat dels productes patrimonials, i hem de trobar per a cada un la seva estratègia de comunicació i el seu sistema de gestió.

S'ha de fer un procés de valoració del patrimoni:

- a) La selecció inicial, amb tasca dels especialistes
- b) L'elevació a grau de símbol, si no ho és.
- c) La consagració a través de la conservació, la restauració, la restitució, fixant el seu valor en un moment donat.
- d) L'exposició

Quina influència tindran les tecnologies actuals, que donen tota la importància a allò que només és immediat?

Quedarà només del patrimoni els llocs espectacle o la història ficció?

És necessari que la gent afronti el patrimoni amb imaginació i tenir clar que per a aquells no iniciats, és imprescindible segons quins tipus de muntatge.

El patrimoni material només es pot interpretar a la llum de les riqueses immaterials subjacents. Això ens porta a una nova relació per a les societats del futur amb el seu patrimoni cultural.

Les xarxes han d'estar entre les noves eines que contribueixin al sorgiment de nous models d'explicació del patrimoni ric i variat que hi ha arreu del món, dintre d'aquesta tendència s'han de desenvolupar museus virtuals a les xarxes.

En conclusió:

- Hem de conservar el patrimoni cultural a través del temps
- Hem de reconèixer aquest patrimoni
- Hem de donar-li utilitat
- Hem de fer-lo viure

ANNEX

Normativa sobre patrimoni cultural

- UNESCO
- ENTITATS
- CONSELL D'EUROPA
- UNIÓ EUROPEA

Unesco

- Convenció per a la Protecció dels Béns Culturals en cas de conflicte armat. L'Haia, 1954.
 - Convenció sobre mesures per prohibir i impedir la importació, exportació i transferència il·lícites de Béns Culturals. París 1970.
 - Convenció per a la Protecció del Patrimoni Mundial Cultural i Natural, 1972. Revisada 1992.
 - Recomanació sobre principis internacionals per aplicar a excavacions arqueològiques, 1956.
 - Recomanació sobre protecció de llocs i paisatges, 1962.
 - Recomanació de mesures per prohibir i impedir l'exportació, importació, exportació i transferència il·lícites de Béns Culturals 1964.
 - Recomanació sobre conservació de Béns Culturals que posen en perill les obres públiques o privades, 1968.
 - Recomanació sobre protecció en l'àmbit nacional del Patrimoni Cultural i Natural, 1972.
 - Recomanació sobre intercanvi internacional de Béns Culturals, 1976.
 - Recomanació relativa a la salvaguarda dels Conjunts Històrics, 1976.
 - Recomanació sobre la Protecció dels Béns Culturals Mobles, 1978.

Entitats

- Carta d'Antenes sobre conservació de Monuments d'Art i Història, 1931.
 - Carta d'Antenes sobre principis d'Urbanisme, 1993.
 - Carta de Venècia sobre conservació i restauració de monuments i zones, 1964.
 - Estatuts del Centre Internacional per a l'Estudi, Preservació dels Béns Culturals, ICCROM, 1963.
 - Protocol sobre zones especialment protegides del Mediterrani, Ginebra, 1982.
 - Carta per a la protecció i gestió del Patrimoni Arqueològic. ICOMOS, ICAHAM, UNESCO, 1990.

Consell d'Europa

- Conveni Cultural Europeu.
 - Resolució sobre conservació d'Obres d'Art i Objectes d'Interès Cultural i Històric, 1986.
 - Resolució sobre conservació del Patrimoni Arquitectònic i Arqueològic, 1988.
 - Reglament relatiu a l'exportació de Béns Culturals, 1992.
 - Directiva sobre Restitució de Béns Culturals que hagin sortit de forma il·legal del territori d'un estat membre, 1993.
 - Convenció Europea per a la Protecció del Patrimoni Arqueològic, Malta 1992.

Unió europea

- Abolició drets d'aduanes aplicats als Béns Culturals.
 - Abolició de les limitacions al comerç de Béns Culturals, amb excepcions.
 - Llibertat per a la prestació de serveis culturals.
 - Resolució del Parlament Europeu sobre Patrimoni Cultural, 1974.
 - Resolució del Parlament Europeu sobre Conservació del Patrimoni Arquitectònic i Arqueològic de la Unió Europea.